

POZORIŠNE SEZONE KOJIH NIJE BILO (1912-14)

Luka I. Milunović

The preparation of the third regular theatre season of the first national professional theatre in Montenegro ended with wartime circumstances. In the second decade of the 20th century Montenegro was involved in three wars. The national theatre unsuccessfully attempted to prepare a season between the end of one and the beginning of the next war. However, in the period that followed until the disappearance of the Kingdom of Montenegro from the political map of Europe there were no more regular theatre seasons or years without war.

Poslije realizovanoga obimnoga repertoara na sceni Zetskoga doma tokom druge redovne pozorišne sezone (1911/12) ansambl Kraljevskoga crnogorskoga narodnog pozorišta je krenuo na turneju po Crnoj Gori. Tokom maja i juna 1912. godine KCNP će gostovati u Podgorici i Nikšiću. Štampa je najavila ova gostovanja, ali o predstavama prikazanima u Podgorici i Nikšiću neće donositi redovne izveštaje i prikaze.

Po povratku sa turneje ansambl državnoga pozorišta je na matičnoj sceni prikazao predstavu „Na posijelu: komad iz malo-

ruskog života u pet činova“ u režiji Ilije Vučićevića. Na afišu je naglašeno da se radi o opraštajnoj predstavi,¹ odnosno o završnoj predstavi sa oficijelnoga repertoara Kraljevskoga crnogorskoga narodnoga pozorišta za sezonu 1911/12. godine. O tome je upravnik Pozorišta Pero Bogdanović² obavijestio nadležno Ministarstvo prosvjete i crkvenih poslova³: „Kako će se sjutrašnjom predstavom (u nedjelju, 8. jula) završiti ovogodišnja

¹ Na štampanome plakatu (afišu) stoji: „Opraštajući se današnjom predstavom od svoje poštovane publike, Uprava i svi članovi kr. Pozorišta zahvaljuju prijestoničkom građanstvu na prijateljskim znacima pažnje kojom su preko cijele godine predusretani bili. Pri polasku sa Cetinja pozdravljaju poštovane posjetioce iskrenim riječima: Hvala i do viđenja! (*Stoljeće crnogorskog dražavnog teatra*, Tom I / Luka I. Milunović Velimir Vujačić Ljiljana Milunović, Cetinje, 2010, str. 316-317).

² U vrijeme vršenja dužnosti upravnika KCNP Pero Bogdanović je, iako još uvijek nije crnogorski državljanin (primljen je u državljanstvo 1914. godine) bio zapošljen kao profesor u srednjima školama na Cetinju po kojemu osnovu dobija redovnu platu. Nijesmo pronašli dokumenta o direktnim isplatama Bogdanoviću na ime honorara za vršenje dužnosti upravnika Pozorišta, niti dokumenat o njegovome oficijelnome postavljenju na tu funkciju. Na dokumentima koje Bogdanović potpisuje u ime KCNP nekada stoju *upravnik*, a u nekima slučajevima i *vršilac dužnosti* upravnika. Određene indicije o isplatama Bogdanoviću po osnovu angažovanja u KCNP ipak postoje (Vidi: Luka I. Milunović, „Druga pozorišna sezona u Kraljevini Crnoj Gori“, *Arhivski zapisi*, XXI/2014, br. 1, str. 179-203).

³ U periodu koji posmatramo na čelu Ministarstva prosvjete i crkvenih poslova smijenile se nekoliko zastupnika, koji su u vrijeme kao ministri bili na čelu drugih resora. Poslije ostavke Ministra prosvjete Pera Vučkovića ovaj resor su zastupali, ili zamjenjivali zastupnika: Milo Dožić, ministar pravde (1911/12. g) ministar unutrašnjih djela Jovan Plamenac (1912/13. g) te ministar Dušan Vukotić (1912. g) do izbora ministra Mirka Mijuškovića (1913. g).

pozorišna sezona, to će u ponedjeljak i u ovom Kr. Pozorištu početi ferije, - koje su u svijema drugim pozorištima već prije mjesec dana počele. Ferije će trajati do polovine septembra.“ Nastavljajući, Boganović dalje u dopisu ističe: „Po ugovorima, koje glumci imaju sa ovom Upravom, garantovana im je od Kr. Ministarstva za vrijeme ta dva ferijalna mjeseca polovina njihove redovne plate.“⁴ U istome dopisu Bogdanović traži od Ministarstva da Pozorištu isplati dio državne subvencije koji se odnosi na avgust i prvu polovinu septembra mjeseca kako bi on mogao članovima umjetničkoga ansambla regulisati obaveze prema važećim ugovorima. Ministarstvo je dva dana kasnije izašlo u susret Bogdanovićevu zahtjevu i dalo nalog Glavnoj državnoj blagajni da Pozorištu isplati 1500 perpera. Od Glavne državne blagajne Boganović je traženu svotu primio 13. jula 1912. godine⁵ i vjerujemo istoga dana isplatio *ferijalne plate* članovima KCNP.

Na sceni Zetskoga doma data je međutim, još jedna predstava u julu 1912. godine. Članovi ansambla KCNP su 15. jula, neposredno pred odlazak sa Cetinja, pošto su, pretpostavljamo, dobili ugovorima predviđene plate za ferijalne mjesece, prikazali kao svoju korisnicu komad „Vaskresenje“, dramu u pet činova.⁶ Šutradan, po održanoj korisnici, predstavi sa koje je čist prihod od ulaznica pripao glumcima, Pero Bogdanović piše

⁴ DACG, MPiCP-1912, fas.: 82, br. 1663.

⁵ DACG, MF-1912, fas.: 491, br. 764.

⁶ Na štampanome plakatu (afišu) za predstavu, u zaglavlju je istaknuto: „Članovi kr. cr. Narodnog Pozorišta danas u nedjelju, 15. jula 1912. pred odlazak sa Cetinja priređuju kao svoju korisnicu u Zetskom Domu ovu oproštajnu predstavu, čuvenu dramu iz ruskoga života, napisanu po slavnom romanu velikog ruskog pjesnika **grofa LAVA NIKOLAJEVIĆA TOLSTOJA**.“ (*Stoljeće crnogorskog dražavnog teatra*, Tom I / Luka I. Milunović Velimir Vujačić Ljiljana Milunović, Cetinje, 2010, str. 318).

Ministarstvu: „Čast mi je priopćiti da je rad u ovom kr. Pozorištu konačno završen, i da sam družinu raspustio na dvomjesečne ferije.“⁷ Tako je, poslije završene pozorišne sezone 1911/12. godine, počeo uobičajeni ljetnji odmor profesionalnih glumaca i drugoga osoblja angažovanoga u Kraljevskome crnogorskome narodnome pozorištu.

Odmah po početku ljetnjih ferija za glumce sastala se komisija formirana po nalogu Ministarstva prosvjete i crkvenih poslova da sagleda stanje i razmotri prijedloge za budući rad KCNP, odnosno pripremu i početak naredne, treće po redu redovne pozorišne sezone 1912/13. godine. Komisija je vrlo efikasno radila. Već 17. juna stigao je na adresu Ministarstva prosvjete izvještaj komisije sa prijedlozima o potrebnim pripremama za narednu pozorišnu sezonu. U ime članova komisije (Ramadanović, načelnik u Ministarstvu, inženjer M. Dimitrijević i dva reditelja KCNP Lj. Micić i I. Vučićević) *Izvještaj* je potpisao Pero Bogdanović. Uz osnovni tekst dostavljen je nacrt *natječaja* (konkursa) za angažovanje glumaca u narednoj sezoni koji bi trebalo objaviti u štampi, te *Prilog* čija se sadržina uglavnom odnosi na nužne nabavke garderobe i opravke koje treba izvršiti u zdanju Zetskoga doma. Predloženi radovi u Zetskome dome su se uglavnom odnosili na: *bojadisanje* hodnika i predsoblja, postavljanje *luftepiha*, neke sitnije opravke loža, pregled električnoga osvjetljenja, kao i na potrebu obnavljanja pregovaranja o uvođenju centralnoga grijanja jer, kako se ističe: „Opasnost od furuna je suviše velika a zgrada se nikad ne može dovoljno zagrijati, te zebe i publika i glumci.“ Što se, pak, predloženih nabavki tiče konstatovano je da iz Zagreba, ili Beča treba nabaviti 3-4 reda sedišta za parter i najneophodniju garderobu.

⁷ DACG, MPiCP-1912, Fas.: 83, br. 1738.

U osnovnome tekstu Izveštaja Komisije obrađena su dva osnovna i za rad pozorišta najbitnija pitanja: (1) način angažovanja profesionalnih glumaca radi stvaranja umjetničkoga ansambla i što držimo naročito važnim (2) način utvrđivanja repertoara (repertoarske politike) za nastupajuću i naredne pozorišne sezone.

(1) Što se tiče formiranja umjetničkoga ansambla za pozorišnu sezonu 1912/13. god. predloženo je Ministru da se sa dva i do sada angažovana glumačka bračna para (Micić i Vučićević) odmah potpišu novi ugovori za narednu sezonu, ali kako se naglašava, u skadu sa saopštenima zahtjevima o povoljnijima finansijskima uslovima za umjetnike. Za sve ostale nove članove, potrebne za kompletiranje umjetničkoga ansambla treba obezbijediti preko oglasa u štampi: „U „Glasu Crnogorca“ ima u 3 broja, u novosadskom „Braniku“ i u biogradskoj „Politici“ u tri nedjeljna broja, izići natječaj...“ [Podvučeno kao u originalu, pr. L.M.]. U ovome dokumentu nije naravno bilo razmišljanja koja bi se neposrednije odnosila na domaće glumce, makar i povremene učesnike u podjeli (doduše manjih) uloga tokom realizovanja repertoara u obje protekle pozorišne sezone.

(2) Način formiranja repertoara, odnosno utvrđivanja repertoarske politike, kako je to izloženo u pomenutome dokumentu, ustvari predstavlja prosti nastavak dotadašnje prakse sprovedene u KCNP, koja je nastala kao direktna posljedica stavova odgovornih pri početku rada državnoga tetara 1910. godine. Tada je u procesu osnivanja državnoga teatra apsolutnu prevagu odnijela koncepcija po kojoj ne treba stvarati stalni umjetnički ansambl sa dominantnim (ili bilo kakvim) osloncem na domaće snage, nego svake godine treba nanovo angažovati slobodne profesionalne glumace iz okruženja koji pokazuju interesovanje da dođu na Cetinje. Pri nastavku sprovođenja ovakve kadrovske politike u KCNP razumljivo je da dominantnu poziciju

u ansamblu, što nosi određene privilegije i benefite, zadržavaju dva glumačka para, u konkretnome slučaju, Micići i Vučićevići koji su na Cetinju angažovani još od marta 1911. godine. Način formiranja repertoara koji se na osnovu ovakve, već ustaljene prakse namjerava sprovoditi i u sezoni 1912/13. jasno je iznešen u *Izvjestaju* (tačka 2.): „Što se tiče uređivanja repertoara, to ova Komisija ne može ništa riješavati, iz toga prostoga razloga, što nema zasad nikakvu glumačku družinu na okupu. Tek kad vidimo, kakve ćemo glumce angažovati, tek tada ćemo utvrditi repertoar. To znači: ako na pr. Dobijemo dobrih pjevača i pjevačica, onda ćemo njegovati komade s pjevanjem i muzikom; a ako dobijemo dobre dramske junake onda ćemo više davati klasične drame i t. d.“ [Podvučeno kao u originalu, pr. L. M.]. Na kraju ovakvoga objašnjenja u *Izvjestaju* komisije slijedi direktan i sasvim jasan zaključak: „Drugim riječima: „samo ono pozorište može naprijed uglavljivati repertoar, koje ima svoju stalnu trupu.“⁸ Iznešeni stavovi sa zaključkom svakako zaslužuju šire komentare i analizu, ali ćemo se ovom prilikom uzdržati jer bi izašli iz okvira teme koja je u fokusu naše pažnje.⁹

⁸ DACG, MPiCP-1912, Fas.: 83, br. 1754.

⁹ Ovakvu kadrovsku, te sljedstveno njoj, i repertoarsku politiku komentarisali smo u osnovnima crtama na drugome mjestu. Vidi: Luka I Milunović, „O dramskim poukama u Crnoj Gori 1884-1912“, *Matica*, XV-XVI/2014-2015, br. 60/61, str. 308-313. Repertoarska politika i uopšte rad KCNP oštro je kritikovana i tokom pozorišnih sezona nječeše u „Cetinjskome vjesniku“ iz pera Borislava Sl. Minića. „Ako ikome, našem pozorištu su potrebne korjenite reforme. Ako se hoće uspjeha, ako se hoće napretka, one moraju biti duboke i sistematski provedene.“ – Piše B. Minić 11. jula 1912. godine (- SL, „Pozorišne reforme“, *Cetinjski vjesnik*, V/1912, br. 55, str. 2). Navodimo po: „CCXXXIII“ u: „Pozorišna kritika u crnogorskoj periodici 1884-1916: Hrestomatija“, Luka I. Milunović Ljiljana Milunović, Cetinje, 2004, str. 425.

Stavovi i prijedlozi komisije su prihvaćeni u Ministarstvu, vjerujemo ne bez saglasnosti Ministarskoga savjeta te, makar i pečutne saglasnosti „sa najvišega mjesta“. U skladu sa prijedlozima dostavljenima Ministarstvu prosvjete i crkvenih poslova u „Glasu Crnogorca“ je ubrzo objavljen „Stečaj“ koji 1. avgusta 1912. godine potpisuje pozorišna Uprava. Javno je otvoren poziv profesionalnima glumcima za angažovanje u kome se ističe da pozorište na Cetinju: „...potrebuje za iduću pozorišnu sezonu 1912/13. godine nekoliko glumaca i glumica, a naročito jednog dramskog ljubavnika, jednu dramsku ljubavnicu, jednog dramatičara, jednog komičara i t. d.“¹⁰ Ponude na *Stečaj* zainteresovani je trebalo da upute do 25. avgusta, a Uprava pozorišta se obavezala da će početkom septembra pozvati članove koje bude angažovala i obavijestiti ih kada treba da stupe na dužnost. U skladu sa već iznešenima stavovima o radu Pozorišta u predstojećoj sezoni lako je pretpostviti da će glavni uticaj (ocjene umjetničkoga kvaliteta i podobosti za rad na Cetinju) na izbor glumaca imati već angažovani glumci (Micić i Vučićević) koji će svakako voditi računa da njihov ostvareni dominantni položaj u KCNPu (prvaci, režiseri) i benefite koji takav položaj donosi, ne ugroze novoangažovani umjetnici.

Početak septembra 1912. godine donijeće užurbane aktivnosti koje vodi Uprava KCNP u pripremi početka treće redovne pozorišne sezone. Upravnik Bogdanović će odmah zatražiti od Ministarstva prosvjete drugi dio državne subvencije za septembar mjesec, što mu je ubrzo i isplaćeno.¹¹ Narednim dopisom Bogdanović moli Ministarstvo kako bi Pozorište, zbog broja telegrama koje će uputiti i primiti tokom septembra, samo za taj mjesec, dobilo dozvolu da ne mora, kako je to važećom naredbom regulisano, svaki telegram dostavljati Ministru na odobrenje. Iz

¹⁰ „Stečaj“, *Glas Crnogorca*, XLI/1912, br. 34, str. 4.

¹¹ DACG, MPiCP-1912, Fas.: 85, br. 2342

Ministarstva prosvjete molba je uz podršku proslijeđena Ministarstvu unutrašnjih djela koje će izaći u susret Pozorištu.¹² Uprava Pozorišta piše i Ministarstvu finansija i traži: „Kako će sad, prilikom otvaranja nove pozorišne sezone, stići za ovo Kr. Pozorište izvjesna količina novih porudžbina“ da se pomenuta roba ne carini jer se radi o nabavkama za potrebe državne ustanove. Ministarstvo finansija je uvažilo zahtjev Pozorišta i u tom smislu izdalo naređenja upravama carina.¹³

Sve pripreme treće, redovne pozorišne sezone u državnome profesionalnome pozorištu biće prekinute nastankom ratnih prilika u Crnoj Gori. Proklamaciju o mobilizaciji crnogorske vojske „Glas Crnogorca“ će objaviti 18. septembra, a koji dan kasnije (26. IX) i o objavi rata. Upravnik KCNP, Pero Bogdanović je odmah adekvatno reagovao: formalno je prekinuo sve ugovore sa glumcima i na neodređeno vrijeme zatvorio pozorište. Nadležno Ministarstvo je obavijestilo *Crnogorsko preduzeće za elektriku* da raskida ugovor o osvjetljenju Zetskoga doma i naložilo da dostavi račun o utrošcima do 26. septembra 1912. godine.¹⁴ Već ranije, na dopis P. Bogdanovića (15. IX) Ministarstvo je (18. IX) odobrilo isplatu od 600 perpera *Crnogorskom preduzeću za elektriku* na ime utroška električne energije u Pozorištu do početka septembra mjeseca kako se to može videti i iz nešto kasnije dostavljenoga kumulativnoga računa ovoga preduzeća koji se odnosi na sva državna preduzeća od 25. IX 1912. godine.¹⁵

¹² DACG, MPiCP-1912, Fas.: 85, br. 2342.

¹³ DACG, MF-1912, fas.: 466, br. 12194.

¹⁴ DACG, MPiCP-1912, fas.: 85, br. 2434.

¹⁵ DACG, MPiCP-1912, Fas.: 84, br. 2335; DACG, MF-1912, fas.: 495, br. 10-912; Ibidem, Fas.: 494, br. 16-912. Kontinuirano je vođena obimna prepiska sa *Crnogorskim preduzećem za elektriku* oko utroška, naplate i načina utvrđivanja obaveza plaćanja (brojilo, ili paušalno). U jednome širem dopisu Preduzeće na primjeru Pozorišta pokazuje kao je povoljniji paušalni način, ako se potrošač racionalno ponaša. (NBCG, Rukopisna zbkica, niz II, br. 558).

Poslije formalnoga zatvaranja Pozorišta Upravnik KCNP je obavijestio Ministarstvo o stanju u ovoj državnoj ustanovi i obavezama prema glumcima sa koji imaju ranije potpisane ugovore: „Čim je nastupilo ratno stanje, potpisani upravnik Kr. Pozorišta je odmah raspustio glumačku družinu i Pozorište na neodređeno vrijeme zatvorio. U isti mah je i svijem angažovanim članovima otkazao na dva mjeseca unaprijed.“¹⁶ Glumci su, naime, u skladu sa potpisanim ugovorima, imali pravo na dvomjesečnu platu za slučaj jednostranoga raskida od strane Pozorišta. Prema Bogdanovićevome dopisu potpisane ugovore o angažovanju imalo je samo pet članova KCNP: bračni parovi Micić i Vučićević (svak par $2 \times 150 = 300$ perpera na mjesec) te 150 perpera mjesečno Slavka-Slava Marković, supruga nedavno preminuloga glumca Jovana A. Markovića koji je tokom 1912. godine bio profesionalno angažovan kao umjetnički direktor *Prvoga diletantskoga pozorišnoga društva u Podgorici*.¹⁷ Poslije smrti supruga Slava je odmah angažovana kao profesionalna glumica u KCNP. U pomenutom dopisu Upravnika se dalje precizira da sve obaveze prema glumcima, članovima ansambla KCNP prestaju nakon dva mjeseca od raskida ugovora t. j. sa 20. novembrom 1912. godine. Treba primijetiti da na ovome dokumentu profesor Pero Bogdanović ispod svoga potpisa navodi i aktuelno angažovanje i funkciju: upravnik Kraljevskoga Pozorišta, sada upravnik bolnice Crvenoga Krsta u Luarzi (*Luarzë*) na Bojani.

Nastajanjem ratnih prilika članovi KCNP, domaći i po ugovorima angažovani profesionalni glumci sa strane, su mogli da prihvate obaveze u skladu sa ratnima potrebama u državama čiji su

¹⁶ DACG, MPiCP-1912, Fas.: 84, br. 2245; DACG, MF-1912, fas: 494, br. 423-912.

¹⁷ Viđi: Luka I. Milunović, „Prvo pozorišno društvo u Podgorici“, *Matica*, XVII/2016 (ljetno), br. 66, str. 309-355.

državljeni. Za vrijeme rata i samo zdanje pozorišta će dobiti drugačiju namjenu. Zetski dom će funkcionisati kao odjeljenje bolnice *Danilo I*. U jednom od dopisa upravnik Bogdanović obavještava Ministarstvo prosvjete o postupcima pošto je oficijelno zatvoreno pozorište (20. septembra 1912. god): „Iza toga je pozorišno imanje sklonjeno a zgrada je preudešena za bolnicu i ranjenike.“ U Zetskome domu su, kao i drugima državnima zdanjima na Cetinju, tokom rata stacionirani na liječenje ranjenici sa bojišta i bolesnici. Prema jednome od izvještaja koji su se inače redovno upućivali Upravi dvora na Cetinju krajem marta 1913. godine u Zetskome domu je bilo smješteno 37 bolesnika.¹⁸

Krajem novembra 1912. godine profesor Pero Bogdanović se još jedanput, obratio Ministarstvu prosvjete kako bi ukazao na teško stanje u kojemu se nalazi oboljela članica ansambla KCNP Slava Marković. Od kada je prije nekoliko mjeseci ostala bez supruga, Slava sa dvije ćerke živi na Cetinju. Porodica Marković bi za slučaj prekida isplata plata po osnovu Slavinoga ugovora o angažovanju u Pozorištu ostala bez ikakvih sredstava za život i morala bi da, pod veoma nepovoljnima okolnostima, hitno napustiti Crnu Goru.

Poslije dopisa Bogdanovića zastupnik ministra prosvjete i crkvenih poslova, ministar unutrašnjih djela, Jovan S. Plamenac je 10. decembra donio rješenje u vezi nadoknada članovima KCNP za vrijeme tajanja rata. „Ovom se izvještava Glavno Državno Računovodstvo, da sam pod današnjim brojem riješio: Da se stalnim članovima Kraljevskog Crnogorskog Narodnog Pozorišta i u buduće uredovno izdaju plate prema njihovim ugovorima sklopljenim sa Ministarstvom.“ Tako će po ugovorima agažovani članovi KCNP primati plate do isteka perioda u kojemu je trebalo da traje pozorišna sezona 1912/13. godine.

Kroz arhivske fondove Ministarstva finansija mogu se pratiti isplate plata, po ugovorima angažovanim članovima KCNP.

¹⁸ DACG UD-1913, Fas.: 120a, br. 740.

Mara Vučićević, je za sebe i supruga koji je kao vojni obveznik otišao za Srbiju, novembarsku i decembarsku platu (600 perpera) primila 15. XII 1912. godine.¹⁹ Za iste mjesece, umjesto majke Slave, plate (300 per) je primila ćerka Danica.²⁰

I domaći članovi KCNP angažovani po raznim osnovama počeli su se obraćati Ministarstvu radi isplata u nivou dotadašnjih zarada u pozorištu. Prije pomenute Ministrove odluke o platama za vrijeme trajanja rata Ministarstvu prosvjete je od strane Uprave Vasojevičke oblasti – Andrijevića dostavljen dopis Bogića B. Vojvodića kojim traži da mu se regulišu primanja u toku rata i istče: „... došao sam ovdje 23-eg septembra dodijeljen oblasnoj upravi gdje sam ostao do sad. Pošto svi činovnici Kraljevine Crne Gore i svi državni službenici imaju platu za vrijeme rata, to i ja molim, da se i meni izda plata, jer sam bio angažovan kao stalni član Kr. Narodnog pozorišta, odakle sam i došao ovde.“²¹ Dušan Martinović, član KCNP je za period oktobar-decembar na traženje dobio 180 perpera (mjesečno po 60 per).²² Iz sačuvane prepiske sa Ministarstvom prosvjete vidjećemo da su se pitanja nadoknada angažovanim članovima KCNP rješavala i tokom naredne 1913. godine.

Vijesti o pozorištu koje bude donosila crnogorska periodika²³ do kraja 1912. godine biće, naravno, sasvim u skladu sa prilika- ma u državi. Umjesto o premijerama Kraljevskoga crnogorskoga narodnoga pozorišta na sceni Zetskoga doma u štampi su se mogle pročitati crtice o predstavama i scenskim priredbama u

¹⁹ DACG, MF-1912, Fas.: 496, br. 305.

²⁰ DACG, MF-1912, Fas.: 496, br. 272.

²¹ DACG, MPiCP-1912, Fas.: 85, br. 2485.

²² DACG, MPiCP-1912, Fas.: 85, br. 2560; DACG, MF-1912, Fas.: 497, br. 505

²³ O pisanju štampe vidi posebnu bibliografiju: Ljiljana Milunović, *Pozorište u crnogorskoj periodici 1909-1915*, Podgorica, 2004.

inostranstvu priređenima u korist Crnogorskoga crvenoga krsta. Pišući o širokoj aktivnosti u Češkoj, pokrenutoj na prikupljanju raznih priloga za: „...borce na Balkanu...“, „Glas Crnogorca“ donosi i ovo: „Povrh toga se priređuju mnoge zabave u korist Crvenog Krsta. I njihova pozorišta u Pragu priredila su naročite predstave u korist iste stvari.“²⁴ U istome listu, dva broja kasnije se ističe: „Sad je najveće češko pozorište – Divadlo uzelo na sebe, da skupi veću sumu novca, koju će poslati kao svoj ratni prilog.“ Slične aktivnosti pokrenute su i u Italiji. Gospođe u Bolonji su na inicijativu crnogorskoga konzula formirale komitet koji je pored ostaloga i u tamošnjemu pozorištu priredio predstavu: „koja je lijepo ispala“. Sličnih aktivnosti bilo je i u Palermu: „...đaci varoši Palerma priredili su u pozorištu Masimo veličanstveni koncert u korist Crnogorskog Crvenog Krsta.“²⁵

Krajem 1912. godine Zetski dom je, kao i ranije osiguran kod osiguravajućega društva „ПООЦИЯ“. U polisi osiguranja br. 2563605 za 1913. godinu upisane su dvije stavke: pod rednim brojem 1. (osigurana svota 80000 kruna) „Zdanje zvano: *Zetski Dom*“ (premija 200 kruna) i redni br. 2. (osigurana svota 20000 kruna) „Biblioteka i arheološki muzej nalazeće se u dvije sobe s lica Zetskog doma na istočnoj strani“ (premija 150 kruna).²⁶

Prvi mjeseci i sljedeće, 1913. – ratne godine (U Kraljevini Crnoj Gori više neće ni biti bezratnih godina) kada je državno Pozorište u pitanju, protekli su u znaku prepiski i službenih dopisa u vezi prava članova ansambla na novčane nadoknade. Probleme ove vrste imali su, doduše, samo domaći članovi KCNP. Do sredine 1913. godine plate su redovno primali Slava Marković²⁷ i braćni

²⁴ Anonim, „Česi za nas.“, *Glas Crnogorca*, XLI/1912, br. 51, str. 4.

²⁵ „Domaće vijesti“, *Glas Crnogorca*, XLI/1912, br. 58, str. 4.

²⁶ DACG, MF-1913, Fas.: 529, b.b. (2. I)

²⁷ DACG, MF-1913, Fas.: 529, 137-913; DACG, MPiCP-1913, Fas.: 86, br. 64.

par Vučićević²⁸. Početkom jula 1913. godine Slava Marković će, prvo od Ministarstva prosvjete, a zatim od Ministarskoga savjeta, tražiti pomoć za putni trošak kako bi sa svojim ćerkama otputovala sa Cetinja za Srbiju.²⁹ Po odluci Ministarskoga savjeta, Ministar je rješenjem od 10. VII 1913. godine odobrio 150 perpera pomoći za putni trošak kako bi Slava Marković sa ćerkama mogla otputovati iz Crne Gore. Od angažovanih glumaca van Crne Gore ugovor za sezonu 1912/13. godine imao je još i bračni par Micić. Ljubomir Micić i njegova supruga su primili plate za tekući mjesec i već 9. septembra 1912. godine napustili Crnu Goru. U upravi KCNP nijesu znali adresu Micića pa im nijesu mogle biti dostavljene plate pripadajuće po ugovoru za oktobar i novembar mjesec. Pitanje zarada bračnoga para Micić, kao što ćemo kasnije videti biće rješavano krajem 1913. i početkom 1914. godine.

Kada je odnos prema domaćima članovima KCNP u pitanju stvari su stajale drugačije. Ilustrativan je primjer Nika J. Keljevića koji se u nekoliko navrata obraćao Ministarstvu prosvjete, a za vrijeme boravka na frontu, u njegovo ime, brat Savo. Niko Keljević je, naime, otišao na regrutno vježbanje 29. aprila 1912. godine, a zatim u redovne jedinice Crnogorske vojske. Saglasno načinu angažovanja domaćega dijela ansambla (bez sklopljenoga ugovora) odlaskom na vojno vježbanje Niku su prestala prava kao članu državnoga pozorišta. Ministarstvo prosvjete je na traženje Keljevića, a po pribavljenome mišljenju upravnika KCNP Bogdanovića, odbilo zahtjeve za isplatom bilo

²⁸ DACG, MF-1913, Fas.: 529, 192-913. Vidi i: DACG, MF-GDR, 1913, fas.: 5n – platni spisovi za III (27. II)

²⁹ DACG, MPiCP-1913, fas.: 87, br. 601. U molbi Ministarskome savjetu (vladi) Slava sa ćerkama piše da je pozorište na Cetinju zatvoreno i ističe: „Uzrokom bolesti tifusa, koji dobismo, u ratno vrijeme radeći oko ranjenika na tri odjeljenja celo ratno vreme, tim uzrokom nalazimo se u slabom stanju življenja, te nijesmo u stanju otputovati.“ (DACG, MPiCP-1913, fas.: 87, br. 636).

kakve nadoknade od maja do septembra 1912. godine. U ime Nika Keljevića, člana KCNP Ministarstvu prosvjete se obratio njegov brat Savo pa je za posljednja tri mjeseca 1912. godine odobreno 150 perpera (mjesečno po 50 per.).³⁰ Isplaćene su, dakle, plate za tri mjesca (20. IX-20. XII) 1912. godine, da bi kasnije bile odobrene još dvije (januar-februar 1913. god). Po povratku iz rata (kako će sam istaći: „...učestvovao sam i u crnogorsko-turskom i u bugarskom ratu...“) Niko Keljević će nadležnome Ministarstvu prosvjete u molbi od 20. IX 1913. godine iznijeti tešku situaciju u kojoj se nalazi njegova porodica. Keljević u molbi dalje piše: „...to sam primoran bio da se obratim članovima Narodnog Pozorišta kao i upravniku istog g. Peru Bogdanoviću s molbom, da bi oni u korist mene, kao njihovog najsiromašnijeg druga, izvoljeli odigrati jedan komad u Narodnom Pozorištu, kako bih se mogao time što god koristiti, čemu su se oni toplo odazvali i g. Upravnik Bogdanović mi saopštio, da mi oni to odobravaju samo ako mi Vi Gospodine Ministre, to odobrite.“³¹ Ministarstvo prosvjete, međutim, nije odbilo ovaj zahtjev Nika Keljevića.

Pismo koje je krajem marta 1912. godine Bogić B. Vojvodić, član KCNP tokom protekle dvije pozorišne sezone, uputio upravniku Peru Bogdanoviću možemo posmatrati i kao još jedan i to vrlo indikativan argument o prednosti kadrovske politike čvršćega oslanjanja na domaće snage pri formiranju ansambla državnoga pozorišta, koja nažalost nije sprovedena u Crnoj Gori. U pomenutom pismu B. Vojvodić obavještava upravnika Bogdanovića: „Pošto ste mi obećali primiti me za 1912-13. god.

³⁰ DACG, MPiCP-1912, Fas.: 85, br. 2550, Ibidem, br. 2544; DACG, MF-1912, Fas.: 496, br. 336, Ibidem, br. 270.

³¹ DACG, MPiCP-1913, Fas.: 89, br. 1270. Raniji dopisi Keljevića, mišljenja P. Bogdanovića i odluke Ministra vidi: DACG, MPiCP-1913, Fas.: 87, br. 501/11, Ibidem, br. 501/12, Ibidem, br. 501/10.

za člana pozorišta i pošto namjeravam u buduće to biti, to sam se za vrijeme rata bez ikakve nagrade trudio da prikupim tursku garderobu za to pozorište, koje u toj garderobi jako oskudijeva.“ U nastavku Vojvodić traži da mu Pozorište prma svom nahodaenju odredi kakvu nagradu jer se usljed velike oskudice za vrijeme rata mnogo zadužio i dodaje: „... a ja ću se starati i starao sam se, da bar toliko doprinesem tome pozorištu.“³² Upravnik Bogdanović je afirmišući ovakvo ponašanje Vojvodića uputio Ministarstvu njegov dopis uz prijedlog da mu se isplati iznos od 100 perpera što je odgovaralo ranije primanoj mjesečnoj plati. Ministarstvo se saglasilo sa prijedlogom Bogdanovića i u tome smislu izdalo rješenje Glavnoj državnoj blagajni.³³

U prijedlogu o jednokratnoj nadoknadi koji je dostavio Ministarstvu prosvjete P. Bogdanović ne pominje nikakve finansijske obaveze (pate) koje se eventualno imaju prema B. Vojvodiću, kao članu KCNP. O tome će sam Vojvodić pisati Ministru prosvjete i crkvenih poslova Mirku Mijuškoviću 14. XI 1913. godine iz Peći, đe se tada nalazio na službi. Vojvodić napomije da je i ranije radio u KCNP i to od 16. IX 1910. do 1. I 1912. godine kada je podnio ostavku zbog niskih primanja koja mu nijesu omogućavala život na Cetinju. Vojvodić naglašava da je u razgovoru sa P. Bogdanovićem angažovan od 1. septembra 1912. godine za glumca u KCNP i to kako ističe: „... sa obećanjem od 20 perp. mjesečno povišice“. Nije međutim imao potpisan ugovor jer: „... Gospodin Dožić, ond. Min. Prosvjete riješio je da Crnogorci kao domorodci ne treba da prave kontrakt.“ Ubrzo su nastupile ratne prilike i Vojvodić se morao javiti svojoj pretpostavljenoj komandi. Sada, u doba mira nada se da će i on kao svi državni činovnici i drugi

³² DACG, MPiCP-1913, Fas.: 87, br. 501/15

³³ DACG, MF-1913, Fas: 534, br. 613. U ime B. Vojvodića, po izdatome punomoćju, 100 perpera je 28. IV 1913. godine primio Novo M. Vugdelić.

članovi KCNP dobiti plate za vrijeme koliko je trajao rat.³⁴ Primijetićemo da nije nimalo slučajno što Vojvodić u pismu Ministru pominje obećanu povišicu od 20 perpera jer bi tako njegova plata, uz ranijih 100, činila 120 perpera čime bi u ovome pogledu bio izjednačen sa profesionalnima glumcima sa strane. Profesionalni glumci sa strane (pozorišni prvaci) su naime dobijali platu od 120 perpera uz redovno isplaćivani dodatak od 30 perpera (ukupno 150 per. na mjesec) za one od njih koji su bili obavezni da režiraju jedan broj komada. Ovo bi ujedno bio i prvi slučaj da je domaći glumac bar sa ovoga aspekta izjednačen sa profesionalcima anagažovanima iz regiona.

Na složenu situaciju nastalu oko isplate plata članovima KCNP skreće pažnju Ministarstvu upravnik P. Bogdanović u dopisu od 23. aprila 1913, godine. Bogdanović ponovo nabrja činjenice da je pozorište raspušteno 20. septembra, te da je u tome momentu imalo samo 5 angažovanih članova, dok: „...ostalijema pak članovima, koji još ne bjehu pozvani na dužnost. Moglo se još u posljednjem trenutku otkazati angažman, te

³⁴ „Mislim, da bi mi se učinjela nepravda kad bih ja bio izuzet među svima članovima pa čak i štatistima pozorišta i kao devetogodišnji glumac – koga potebuje svako uglednije pozorište – i jedini glumac iz Crne Gore.“ (DACG, MPiCP-1913, Fas.: 92, br. 2120). Interesantno da Vojvodić pominje devetogodinje glumačko iskustvo iako je državni teatar osnovan 1910. godine. Napomenućemo da je prije devet godina (XI 1904 – III 1905) na Cetinju gostovala putujuća pozorišna trupa čiji je vođa bio upravo Ljubomir Micić. Ovo je interesantno iz bar dva razloga. (1) Putujuće pozorišne tupe su obično angažovale spremnije domaće diletante za manje uloge. (2) Micić je od dolaska na Cetinje 1911. godine imao snažan upliv na izbor glumaca koje će angažovati tada već formirani državni profesionalni teatar u Crnoj Gori.

nijesu ni kretali ovamo.“ Angažovani članovi su u skladu sa ugovorima imali pravo na još dvije plate (oktobar i novembar), ali je naknadnom odlukom ministra Plamenca, svima omogućeno da primaju plate do kraja rata. I tu, kako to vidi Bogdanović, nastaju problemi: „Na taj način su nekim članovima izdavane plaće na koje nijesu imali prava. Pored njih pak još su i poneka druga lica, koja su davno prestala biti članovima Pozorišta, upotrijebila ovu plemenitu odluku Ministarstva, te su izdjejtvovala da im se iz drž. kase izdaje *plaća* čak do decembra 1912. godine.“ Iznoseći da je ukupan iznos tih pala mjesečno 800 perpera, Bogdanović nastavlja: „Nekima se – a sve to bez odobrenja, te dakle, i bez odgovornosti ove Uprave – još i danas, krajem aprila, izdaju redovne plaće, dok neki drugi svakog dana dosađuju ovoj Upravi, zahtijevajući da se i njima izdaju plaće *jer se i ostalima izdaju!*“ [Podvučeno kao u originalu, naš kurziv-italik u citatu u originalu je pod navodima. pr. L.M.]. Uprava pozorišta dalje skreće pažnju Ministarstvu na ove činjenice i naglašava da se sve isplate vrše od sredstava Pozorišta, pa traži da u vezi sa ovim pitanjem Ministarstvo donese konačno rješenje. Uz iznijeto Uprava pozorišta se obavezuje da će sačiniti detaljni pregled o tome ko i po kojemu osnovu ima pravo na isplate od sredstava KCNP. Po prijemu ovoga dopisa Ministarstvo je i formalno obavezalo Upravu pozorišta da službeno dostavi podatke o tome: „...ko ima pravo da potražuje platu, a ko ne.“

Odgovarajući na novi zahtjev Ministarstva Pero Bogdanović je u dopisu od 7. maja 1913. godine tabelarno prikazao činjenice i saopštio svoj stav o pravima na nadoknadu i isplaćenima iznosima članovima Pozorišta.

Tabela P. Bogdanovića

	<i>sept.</i>	<i>okt.</i>	<i>nov.</i>	<i>dec.</i>	<i>jan.</i>	<i>febr.</i>	<i>mart</i>	<i>apr.</i>
<i>Vučičević sa gospođom</i>	100 100	300 300	300 200	300 -	300 -	300 -	300 -	300 -
<i>Mičić sa gospođom</i>	100 100	- 300	- 200	- -	- -	- -	- -	- -
<i>Markovička sa ćerkama</i>	50 50	150 150	150 100	150 -	150 -	150 -	150 -	150 -
<i>Keljević</i>	- -	50 -	50 -	50 -	- -	- -	- -	- -
<i>Milošević</i>	- -	60 -	60 -	60 -	- -	- -	- -	- -
<i>Vaso Savov Martinović</i>	- 23	- 23	- 23	- 23	- 23	- 23	- 23	- 23

Napomene uz tabelu: (1) cifre ispisane u gornjemu dijelu rubrika predstavljaju iznose izražene u perperima koji su **isplaćeni** članovima KCNP, a Pero Bogdanović ih je napisao crnim mastilom, dok su (2) cifre ispisane u donjemu dijelu rubrika predstavljaju iznose u perperima koje je po Bogdanovićevome mišljenju **trebalo isplatiti**, a napisani crvenim mastilom (kod nas polucrno - bold). Crtice ispisane u rubrikama označavaju da isplata nije bilo.

Uz tabelarni prikaz Bogdanović je saopštio Ministarstvu svoje zaključke i preporuke: (a) Samo bračni par Micić ima pravo na nadoknadu (20. IX–20. XI) koja nije isplaćena. (b) Vaso Savov ima pravo na 184 perpera (osam mjesečnih nadoknada) i dalje na svoju redovnu platu: „... jer on redovno čisti, vjetri, nadzirava i čuva imovinu – i kad pozorište radi, i kad ne radi“. (c) Po odluci Ministarstva o isplatama za vrijeme trajanja rata na određenu nadoknadu još bi imali pravo: Đoko Beg (180 perpera) R. Radonjić (127 per.) i Filip Martinović (100 per.) čime bi, po mišljenju Bogdanovića: „...svako bio zadovoljan, i stvar bi bila konačno uređena.“³⁵ Na kraju dopisa Bogdanović ističe kao neophodno da za isplatu svih obaveza Ministarstvo obezbijedi 1091 perper. Krajem maja Pero Bogdanović će još jednom, u novome dopisu Ministarstvu, potvrditi iznešene stavove o obavljenima isplatama primanja i pravima članova KCNP.³⁶

Sredina godine je vrijeme kada je uobičajeno da se završavaju pozorišne sezone u profesionalnima pozorištima pa je i Kraljevskome pozorištu valjalo konačno riješiti pitanja dotadašnjega angažovanja profesionalnih glumaca i početi pripreme za eventualni novi početak rada od septembra 1913. godine. Krajem maja ministar Mijušković je svojim rješenjem imenovao Vladislava Novosela, nastavnika crtanja u Gimnaziji, za dekoratera u državnome pozorištu. Novosel je angažovan od 1. juna 1913. godine uz godišnji honorar od 600 perpera.³⁷ Što se angažovanih profesionalaca sa strane tiče, već smo napomenuli da je Slavi Marković isplaćena otpremnina, te da je sa ćerkama napustila Crnu Goru. Micići se još nijesu javljali, dok su Iliji i Mari Vučićević redovno isplaćivane plate.

³⁵ DACG, MPiCP-1913, Fas.: 87, br. 501/3.

³⁶ DACG, MPiCP-1913, Fas.: 87, br. 501.

³⁷ DACG, MpiCP-1913, Fas.: 87, br. 431.

Prema Vučićevićima se, inače, imalo posebnoga obzira. Ministar saopštava upravi Pozorišta da, kako je pozorište zatvoreno, kako je uobičajeno posve raskine ugovore sa Vučićevićima, koji će naravno imati pravo ponovo konkurisati kada se pozorište bude otvaralo. Uz ovo Ministar dodaje da kada Vučićevići budu konukurisali: „tada će se uvjeren sam, njihova prijava uzeti na dobro znanje, koliko radi glumovanja, toliko radi lijepog i solidnog glasa, koji uživaju u svim prestoničkim krugovima.“³⁸ Nekoliko dana kasnije, pozivajući se na dopis Ministra, Vučićevići su tražili i pisano uvjerenje da im je otkazan angažman kao članovima KCNP. Iz Ministarstva je istoga dana (8. VII) potvrđeno Vučićevićima da su dobili otkaz uz napomenu: „...s tim da Vam se plata izda do 1. septembra ove godine.“³⁹

Sredinom jula 1913. godine ministru Mijuškoviću obrato se i Đoko Begović napominjući da je bio u ratu, a da platu od KCNP, čiji je član: „...nikakvim riješenjem bilo usmenim bilo pismenim ne otpuštan...“, nije primio od 1. septembra. Begović u pismu napominje Ministru da mu je novac vrlo potreban: „... jer sam radi popravke zdravlja primoran ići na banje u Ulcinj, a sad je tamo sezona.“ Ministar se konsultovao sa upravnikom Bogdanovićem koji je i u ovoj prilici ponovio svoje stavove da formalno pravo na

³⁸ DACG, MpiCP-1913, Fas.: 87, br. 501/1; Ibidem, br. 501/2.

³⁹ DACG, MpiCP-1913, Fas.: 87, br. 501/16. Odnos Ministarstva je kontinuirano bio veoma povoljan prema Vučićevićima. Pored toga što su formalno gledano prestale sve obaveze prema njima dva mjeseca po raskidu sklopljenoga ugovora (20. Novembra 1912. god.) po odluci Ministarstva, iako Pozorište nije radilo, produženo im je izdavanje plata do uobičajenoga kraja pozorišnih sezona (jul 1913. god). Konačno, Vučićevići će plate primati još dva mjeseca (jul, avgust) tj. do početka nove pozorišne sezone. Uz sve to ministar je u dopisu posebno ohrabrio Vučićeviće da ponovo konkurišu za članove KCNP, što će ovi i učiniti.

nadoknadu ne postoji, ali kako je Ministarstvo već pružilo pomoć drugima članovima koji su bili u ratu: „...to ova Uprava smatra da sad i Begović s pravom očekuje da se i prema njemu (koji je takođe bio u ratu) postupi onako isto, te da se i njemu dade nešto“. Poslije ovakvoga stava Bogdanovića Ministar je donio odluku da se Đoku Begoviću isplati 300 perpera (iznos u visini pet njegovih ranijih plata).⁴⁰ Đoko Begović će se još jedanput obratiti zahtjevom Ministarstvu prosvjete u vezi dugovanja KCNP prema njemu u iznosu od 120 perpera koje potiče još iz 1910. godine. Na poledini ovoga zahtjeva poslije štambilja Ministarstva o prijemu nema napomene o rješenju ovoga pitanja mada su konsultovani P. Bogdanović i Dušan Vuksan koji je u vrijeme nastanka duga bio vršilac dužnosti upravnika KCNP.⁴¹

Upravnik KCNP, profesor Pero Bogdanović, je u avgustu 1913. godine otišao van Crne Gore na godišnji odmor kod svoje famlije pa nije bilo moguće sprovesti uobičajenu kontrolu poslovanja koju je Glavnoj državnoj kontroli naložilo Ministarstvo prosvjete. Odmah po povratku Bogdanovića o čemu je izvještena Glavna državna kontrola već krajem avgusta je izvršena planirana kontrola poslovanja KCNP.⁴²

Iako Pozorište nije otvoreno, do kraja 1913. godine su pristizali računi i obaveze po raznim osnovama. Za utrošenu električnu energiju (septembar-oktobar) u Zetskome domu Ministarstvo prosvjete je platilo 400 perpera. Isti iznos isplaćen

⁴⁰ DACG, MPiCP-1913, Fas.: 88, br. 681; DACG, MF-1913, Fas.: 539, br. 422.

⁴¹ DACG, MPiCP-1914, Fas.: 97, br. 1469.

⁴² DACG, MPiCP-1913, Fas.: 88, br. 719. Jedan od zaključaka kontrole bio je da se, od 1. I 1914. godine, kod utroška električne energije za Zetski dom sa paušalnoga pređe na obračun u skladu sa strujomjerom, sa čim se saglasilo i Crnogorsko poduzeće za elektriku (DACG, MF-1913, Fas. 518, br. 13964).

je *Crnogorskome poduzeću za elektriку* i za naredna dva mjeseca.⁴³ Početkom decembra 1913. godine iz Trogira je stigao zahtjev Ljubomira Micića, sada člana *Pokrajinskoga dalmatinskoga kazališta*. Nabrajajući pedantno odluke i rješenja Ministarstva koje se odnose, ili bi se, po njegovome mišljenju, mogle odnositi na njega i njegovu suprugu Lj. Micić traži devet zaostalih plata (od 1. X 1912. do 1. VII 1913. god.) u ukupnome iznosu od 2700 perpera (300 perpera na mjesec).⁴⁴ Na ovaj zahtjev Micića Ministarstvo nije odgovorilo. Micić će se ponovo javiti, ovom prilikom iz Konjica, podšetiti Ministarstvo prosvjete na obaveze prema njemu i dostaviti novu adresu, ovoga puta u Novome Sadu. Rješenje po zahtjevu Micića Ministarstvo će konačno donijeti u martu 1914. godine. Sredinom marta Ljubomir Micić se naime obreo na Cetinju i u skladu sa sugestijom Ministra podnio zahtjev na 500 perpera (plate bračnoga para Micić 1. X do 20. XI 1912. god). Traženi iznos je odmah uredno isplaćen čime su u potpunosti izmirene sve zaostale obaveze prema Ljubomiru Miciću i njegovoj supruzi.⁴⁵

⁴³ DACG, MPiCP-1913, Fas.: 91, br. 1950; Ibidem, fas.: 94, br. 383

⁴⁴ DACG, MPiCP-1913, Fas.: 92, br. 2241.

⁴⁵ DACG, MPiCP-1914, Fas.: 95, br. 670. Napomenućemo da isplaćeni iznos Micićima odgovara upisanome u tabelu sa obavezama prema glumcima koju je sačinio upravnik KCNP P. Bogdanović i svojevremeno dostavio Ministarstvu prosvjete. Ovom isplatom Micićima, koji reklo bi se nijesu imali mnogo problema tokom rata, u potpunosti uvažena prava u skladu sa ugovorom koji su sklopili sa Ministarstvom prosvjete o angažovanju u KCNP za sezonu 1912/13. godine. Objektivno, nije bilo osnova da se Micićima isplate plate za ratne mjesece, odnosno do kraja pozorišne sezone (jul 1913. godine). Čim je Pozorište zatvoreno Micići su primili plate za septembar 1912. godine, odmah napustili Cetinje i očigledno vrlo brzo pronašli angažman na prostoru koji nije bio zahvaćen ratnim prilikama.

Jesen 1913. godine u Crnoj Gori donosi jedan značajan kulturni i uošte javni događaj. Obilježen je za crnogorsku kulturu veoma važan jubilej – 100 godina od rođenja Petra II Petrovića-Njegoša. U okviru oficijelnoga programa proslave na sceni Zetskoga doma je prikazan „Gorski vijenac“. Kako domaćega stalnoga profesionalnoga ansambla nije bilo, predstavu su izveli za tu priliku naročito okupljeni crnogorski učitelji, što samo po sebi dovoljno govori o situaciji u kulturnome i javnome miljeu Crne Gore.⁴⁶ Do karaja 1913. godine održana je još jedna, naravno neuporedivo skromnija, ali za našu temu vrlo interesantna manifestacija. Društvo Cetinjska čitaonica je povodom imendana kralja Nikole I u Zetskome domu organizovala svečanu zabavu sa programom koji je imao muzičke i dramske segmente. Povodom održavanja ove zabave Društvo cetinjske čitaonice će se obratiti Ministarstvu prosvjete sa molbom: „...da izvoli dozvoliti G-đi Mari i G-nu Iliji Vučićevićima, članovima našeg narodnog pozorišta, da na poziv ovoga Društva, mogu sudjelovati u koncertnom dijelu zabave,“.⁴⁷ Ministarstvo je izašlo u susret molbi organizatora zabave. Zabava je najavljena i u štampi, a poslije održavanja organizator je javno zahvalio bračnome paru Vučićević na angažovanju.⁴⁸ Tako saznajemo da je glumački par Mara i Ilija Vučićević, na Cetinju, te da je najvjerojatnije i za sezonu 1913/14. godine sklopio ugovor o članstvu u KCNP. O njihovome učešću u raznim priredbama koje su organizovala cetinjska društva tokom prve polovine 1914. godine saznajemo iz tadašnje periodike. Pomenućemo dvije velike zabave koje je Društvo „Njegoš“ organizovalo 13.

⁴⁶ O proslavi ovoga jubileja vidi: Luka I. Milunović, „Njegošu u čast 1913. godine“, *Matica*, XIII/2012, br. 51/52 (jesen/zima), str. 141-196.

⁴⁷ DACG, MPiCP-1913, Fas.: 92, br. 2087.

⁴⁸ Anonim, „Održaće se u zetskom domu“, *Glas Crnogorca*, XLII/1913, br. 55, str. 3; Anonim, „Iz Čitaonice“, *Ibidem*, br. 56, str. 2.

februara i 25. maja 1914. godine, kada je u okviru programa prikazana jednočinka „Ubiću se“.⁴⁹ U okviru priprema ovih, za ono vrijeme veoma važnih društvenih događaja Društvo „Njegoš“ se u oba slučaja blagovremeno obraćalo Ministarstvu prosvjete⁵⁰ sa molbom da dozvoli Vučićevićima učešće u programu. Ministarstvo će izaći u susret Društvu „Njegoš“, kao i mjesec dana kasnije Sokolskome društvu, koje je namjeravalo da uz učešće Vučićevića pripremi Subotičev „Boj na Kosovu“.⁵¹

Za trajnije angažovanje bračnoga para Vučićević tokom 1914. godine bilo je zainteresovano i *Prvo dobrovoljno pozorišno društvo* u Podgorici. Predsjednik ovoga Društva je pisao Ministarstvu prosvjete i tražio, s obzirom na činjenicu da glumački par redovno prima platu od države, a nema obaveza u KCNP, da se u vrijeme pozorišne sezone trajno angažuje u Podgorici.⁵² Treba napomenuti da *Prvo dobrovoljno pozorišno društvo* od osnivanja djeluje samostalno, kontinuirano nastojeći da pored diletanata ima stalno angažovane profesionalne glumce, te da je već saradivalo sa glumačkim parom Ilijom i Marom Vučićević u pripremi predstave koja je prikazana u Podgorici 23. aprila 1912. godine.

Mada državno pozorište nije imalo umjetničkoga ansambla i redovne pozorišne sezone, cetinjskoj publici su uz učešće angažovanoga bračnoga para profesionalnih glumaca obezbjeđivani određeni scenski ugođaji. Do sredine 1914. godine u organizaciji privatnih društava u Zetskome domu su

⁴⁹ Luka Milunović, „Društvo ‘Njegoš’ u Kraljevini Crnoj Gori“, *Bibliografski vjesnik*, XXVII/1998, br. 2-3, str. 101-102.

⁵⁰ DACG, MPiCP-1914, Fas.: 94, br. 313. Ibidem, fas.: 97. br. 1304.

⁵¹ DACG, MPiCP-1914, Fas.: 98, br. 1516.

⁵² Luka I. Milunović, „Prvo pozorišno društvo u Podgorici“, *Matica*, XVII/2016, br. 66, str. 348-349.

priredivani programi sa dramskim sadržajima. U to vrijeme opšti utisak o kulturnome životu na Cetinju dopunjavaju i putujući umjetnici. Tri priredbe (dvije u drugoj plovini juna i teću 1. jula) prikazao je u Zetskome domu Sreten Obradović – Reta, kako će sam za sebe kazati: „Akad. Univ. artista“,⁵³ dok je do početka jula u restoranu kod „Zetskog doma“ koncertirao „Kapel“ majstor Vlado Radosavljević sa svojom družinom“⁵⁴

Možemo reći da se, i pored toga što državno pozorište još od završetka druge redovne sezone (jul, 1912. god) nema repertoara na svojoj matičnoj sceni, kulturni život u Zetskome domu se ipak održava i tokom ratnih godina. Povremeno nastupaju domaća kulturna društva, školske institucije i poneki putujući umjetnik. U periodu 1912. do 1915. godine, naravno uz povremene prekide, u Zetskome dome, ali i na crnogoskome dvoru, predstave daje domaći kinematograf čiji je vlasnik Ljubomir-Ljubo Tamindžić.⁵⁵ Tokom Prvoga svjetskoga rata, do pada Kraljevine Crne Gore, na Cetinju su održavane dobrotvorne zbave sa ciljem prikupljanja priloga za postradale. Priredbe sa istom svrhom u Zetskome domu tokom ratne 1915. godine održavalo je i zabavište „Dječiji sad“.⁵⁶ Programi prikazani u Zetskome domu tokom ratnih godina, za koji period smo ovom prilikom pratili državni tetar, predstavljaju posebnu temu.

⁵³ DACG, UVC-1914, fas.: 105, br. 1026, Ibidem, fas. 99, br. 1162. Anonim, „Madioničar Reta.“, *Vjesnik*, VII/1914, br. 33, str. 3-4.

⁵⁴ DACG, UVC-1914, fas.: 105, br. 1101.

⁵⁵ Viđi opširnije: Luka I. Milunović, „Crnogorski kinematografi 1908-1914“, *Matica*, XIII/2012, br. 50 (Ljeto), str. 293-365.

⁵⁶ Dramske tačke sa decom priremala je Mara Vučićević, članica KCNP (komad „Naša djeca“). Očigledno, Vučićevići su i za sezonu 1914/15. godine sklopili ugovore sa Ministarstvom prosvjete, pa je, kao i u prošleme ratu, dok se njen muž Ilija odazivao vojnim obavezama u Srbiji, Mara boravila na Cetinju.

Ljeto 1914. godine u Crnoj Gori ponovo donosi zvuk ratnih truba. Glas muza u Kraljevini Crnoj Gori morao je da zamre. Počeo je Prvi svjetski rat. Završetkom ovoga rata prestaće da postoji *Kraljevsko crnogorsko narodno pozorište*, kao i država - Kraljevina Crne Gora, na političkoj karti Evrope. Na narednu premijeru profesionalnoga ansambla u Zetskome domu kao matičnoj sceni, ali sada u potpuno izmijenjenima društvenima i državnima okolnostima, pozorišna publika na Cetinju moraće da se sačeka čak do početka četvrte decenije 20. stoljeća.